

A bécsi Magyar Hirmondo mecenatúrájának ismeretlen forrásai*

Berkény János Sámuel levelei gróf Széchényi Ferenchez

Közismert a bécsi *Magyar Hirmondot* és elődjét, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című hitlapot működőtető tudós társaságnak a 18–19. század fordulóján kifejtett kultúraszervező és -támogató tevékenysége. Görög Demeter és Kerekes Sámuel,² a két szerkesztő-alapító az 1789 nyarán megindított lap megszűnéséig, 1803 márciusáig folyamatosan arra törekedtek, hogy minél több magyar nyelvű munka megjelenését tudják támogatni, akár a nagyobb nyilvánosság biztosításával, akár anyagi támogatást nyújtva. A sajtóorgánium egyedülállóanak számított az illusztrációk megjelenítése terén is, elsőként küldtek a lap mellékleteiként metzszeteket, térképeket olvasóknak. Berkény János³ neve a bécsi magyar tudós társaság tevékenységi körével kapcsolatosan merült fel számos alkalommal, a társaság által működőtetett bécsi *Magyar Hirmondo* (1789–1803) című hitlap illusztrációival összefüggésben. Görög Demeter és Kerekes Sámuel a sajtóorgánium szerkesztőiként a hitlap illusztrációinak elkészítéséhez és a térképkiadói, atlaszszerkesztői vállalkozásukhoz rész- és betűmetzszöket foglalkoztatottak, sőt akár saját költségükön is tanítattak vagy támogatottak találattak a tanítatásukhoz. Berkény is azon személyek közé tartozott, akiket Görögék anyagiilag támogatottak és alkalmazottak, aminek egyik bizonyítéka, hogy neve számos térképükön, metzszetükön feltűnik. A Magyar Országos Levéltárban gróf Széchényi Ferenc hagyat-

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TAMOP 4.2.4/A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében jött létre. Ezen dolgozat az MTA–DE Klasszikus Magyar Tudományi Kutatócsoport programja keretében jött létre.
1 A *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, valamint folytatása, a *Magyar Hirmondo* Bécsben jelent meg 1789–1803 között. A szerkesztők kezdetben a török háborúról szóló tudósításokkal töltötték meg a hitlapot, idővel pedig ezek közé fokozatosan illesztették be a magyar nyelvű és kultúrával összefüggő közleményeket, pályázati felhívásokat, valamint a különböző tudományos jellegű beszámolókat. Vö. Kókay, 1958; Kókay, 1979; ANTAL, 2012; ANTAL, 2014.
2 Görög Demeter (1760–1833) szerkesztő, nevelő, kartográfus. Kezdetben Kollonits László gróf nevelője, majd 1795-ben Eszterházy Miklós választotta fia, Pál házitartójának. 1803-ban József főherceghez hívta ugyanerre a feladatra, akiknek 1807-ben bekövetkezett halála után, 1809-től a hétéves Ferenc Károly főherceghez rendelték, s melléte 1824 októberéig volt főnevelő. 1789–1803-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hirmondo* szerkesztője. Vö. MÁRTON, 1834; MOLNÁR, 1975. (Miskolczi) Kerekes Sámuel (1757/1760–1800) nevelő a Dobozyaknál, hitlapszerkesztő, a magyar nyelv tanára a bécsi Theresianumban. 1789–1800-ig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek/Magyar Hirmondo* szerkesztője. Vö. Sütő, 1995; ANTAL, 2013.
3 Berkény vagy Berken néven is említik. A rézmetsző tevékenységéről bővebben: NAGY, 1977a; NAGY, 1977b.

Haladatlan embernek méltán tartatathatnám, ha velem közlöt kegyes Atyai dajkáldó-
dását Kegyelmes Uram Ertzelletnizidnak meg nem köszöném, de nem csak az hogy
szivemnek minden indulatnyából és alázatosan köszönöm; sőt egész életemben egy fő kö-
telességemnek esmerem lenni, hogy ha tselekedetemmel meg bizonyíthatom, soha el ne
mulassam haladatosságom, ha pedig oly szereztes nem lehetek, tehát tellyes törekedéssel
igyekezzem Kegyelmes Uram Ertzelletnizidnak nagy nevét, és mindenütt esmeretes, ha-
tárt nem esmérő drága megbecsülhetetlen embert jó szivét magasztalnom s terjesztene.
Már régen kellett volna Kegyelmes Uram ezen kötelességemet tselekednem, de egy-
gy-is, más-is hátráltatott, és mint magammal nem szabad ember, nem teheterm mindég
s mindjárt a mit fel tesztek, de reménylém, Kegyelmes Uram, hogy ezen hibámat meg

Nagy Erdemű s nagy Méltóságú Gróf,
nekem ritka kegyességű Patrónus Uram,
Kegyelmes Uram!

Bécs, 1793. július 24.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

I.

Források

tékában⁴ ör. Berkeny Jánosról származó kézirat található, amelyekből képet kaphatunk
többek között a metsző életmódjáról, Széchényi Ferenc kultúrapárolásáról, valamint a
társaság mecenatúrájának egy kevésbé ismert szegmenséről.
Berkeny János tevékenységéről a hírlap folyamatosan tájékoztatást adott, innen
tudható, hogy Görög és Kerekas anyagiilag támogatva tanulmányait a bécsi részmező
akadémián, amihez aztán Széchényi gróf finanszírozása is társult. A kéziratok ennek
a párolásnak a bizonyítékai, a levelekben Berkeny köszönetét fejezte ki a támogatáso-
kért, és további segítségért kért, ezek viszonzásaként – mivel mással nem szolgálhat
– mintákat ígért munkáiból. A köszönetnyilvánításokon túl azt is meg tudhatjuk, hogy
a metsző Bécsben milyen élet- és munkakörülményekkel rendelkezett, mikor és mely
térképeken, metszeten dolgozott.

Háladátságomnak megmutatására ímé ezen két tsekély munkáskámmal az az egy pár Visit bilcstcskékkkel nagy szeméremmel kedveskedni bátoriskodom, de nyomorúságos környülállásaim között Mesterseggemet, a melybe éjél s nappal szorgalmatoskodom még eddig felljebb nem vihertem, mert olyan rossz állapotban, mint a mítso-dasban azolta, miolta Kegyelmes Úram Exzellenztiád kegyelmét tölem meg vonra, a tüzem nem éghertt úgy, a mint kellett és lehtert volna, az olaj szükségé miant. De mindazáltal tudom, Kegyelmes Úram, ha meg magyarázom, hogy Exzellenztiád bölts általlátása szertt azt méltóztatik mondani, hogy bizonyosan szorgalmatos embernek kellett lennem, mert küllömben ezt a delicat, és nagy Mesterseggert magam ereje által csak ennyire sem vihertem volna: mivel én, Kegyelmes Úram, a Rajzolás, még mig méltóztatott Exzellenztiád protegalni⁶ az Akadémiaiban tanuliam, de a Mterest egyedül az én éjél s nappali szorgalmatosságomnak, s ahoz való ki mondhatatlan nagy kedvem-nek köszönöm, és ebben énnekem semmi Mesterem vagy igazgatom nem volt.

Nagy Erdemű s Méltoságu Gróf Ur,
Kegyelmes Úram, Úram!

Bécs, 1795. október 6.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

2.

alázatos és legkisebb szolgálja
N. Berken János m. k.

Bétsben 24-dik July 1793

Ha annak illendő idejében terem volna köteleseggem.
En, Kegyelmes Úram, Specimeneket tanulásomból fogok küldeni, mihelyt Görög Úr Patronus Úramtól réam bizott sok munkáktól meg szabadulok, a melyből meg tesék, hogy nem egy haszonatlan emberre méltóztatott költséget tenni, hanem olyanra, a ki igyekezett a róla való reménységnek, a mint tőle ki telhetett, meg felelni.
Meg újítván pedig alázatos köszönetem, alázatosan tsokolom kezeit; továbbra is pedig magamat kegyes Gratiajában alázatosan recommendálván,⁵ allandóul vagyok és maratdok utolsó végemig mely tisztelettel
Kegyelmes Úram Exzellenztiádna

⁷ pártfogásával⁸ tökéletesíthessem⁹ mutatványt, minit, próbadarabot

En ugyan már ha illendő ismerettségbe mehetek az olyan emberek között, a kik az ilyen munkát esmerik, s követezképpben betűlni tudják, csak meg alharok vagy el lehetek már: de böltsen méltóztatik azt tudni, Kegyelmes Uram, Exzellenztiaád, hogy

Nagy Erdemű s Nagy Méltóságu Gróf
nekem ritka kegyességű Patronus Uram,
Kegyelmes Uram!

Bécs, dátum nélkül.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
P623. I. köt. 9. sz. 31.)

3.

egész alázatos és leg kissébb tisztelő szolgálja
N. Berken János Mettő m. k.

Bétsben 6-dik October 1795.

Nagy Erdemű s Méltóságu Gróf Ur,
Kegyelmes Uram Exzellenztiaádnak

A ki többire alázatosan tsokolván kezeit vagyok és maradok
és kegyes Protectiojára.

Uram, Exzellenztiaádnál könyörög kegyes Patrociniuimáért, nem méltatlan Gratiajára, rosszul, a ki részre hajlás nélkül akar itelni, rólam nem szólhat, és hogy a ki, Kegyelmes let; azonkívül méltóztassék tudakoztatni az én Moralis Caractereimtől-is, tudom hogy időre Specimene? fogok adni munkáimból, és most-is mutatathatok külömb külömbfé- Kegyelmes Uram, ha méltóztatik Exzellenztiaád parantsolni, én mindég szabot- rázván, magamat nem perhciallhatom úgy, a mint az én Talentomomtól ki telhetnék. lágba el-nem élhetek, és hogy csak tönghödhessém, holmi tsekély munkákat el-szapo- giteni, hogy magamat perhciallhasam; mert külömbben még ismeretlen lévén, a Vi- engemet valami esztendőig vagy másfél-ig kegyes Patrociniuimával protegalni és se- modom Exzellenztiaádnak határ nélkül való Nagy Leikéhez, hogy méltóztassék még Kegyelmes Uram, Mester akarnek én lenni: arra nézve egész alázatossággal folya- nak még Carlsbadba, de nem tudom, hogy méltóztatott é venni, vagy sem.

Már én, Kegyelmes Uram, egy pár munkátskámat el-küldöttem volt Exzellenztiaád-

En hozzám ez ideig bőv mértékben meg mutatott jó-tétemenyiért hatar nélkül való Nagy Lelekért, s hozzá hasonlíthatatlan jó szívéért egész alázatosan tsokolom kezét; méltóztassék én velem-is parantsolni, szerentsésnek, sőt leg főbb köretelességemnek fogom tartani haládatosságot tselekedetével-is meg mutatni. Ugyan ezen okból már Tz-etter¹¹ Urat kérem, hogy adjon énnekem Exzellenztzának oly magnific talált Képből egyet; hogy láthassam az én Nagy Lelekü Moecenásomat minden-nap az én szobámba. Speciment most nem küldhetek, mivel egy Niederlandi Emigrans De Bouge nevezett Ingenieurnál dolgozom Europa Mapájába /:a mely Károly Fő Hertzegnek vagyon dedicalva:/, O pedig a jövő Martiusig, ti. a míg egészen készen nem leszen, ki nem ad egy nyomtatványt-is; hanem ha készen leszünk, akkor fogok, Kegyelmes Uram, Exzellenztzának udvarolni, a melyet tsinossan dolgozunk ki, csak hármán az Ingenieurral együtt; én metzem az egész írást bele. Az igaz hogy a tzezésem még most nem igen nagy, hanem még-is, Kegyelmes Uram, Exzellenztzád jó-tétemenyével együtt, nyugodalmassan ki jöttem, és magamat igen perfiáltam.

Nagy Méltóságú Gróf, nekem ritka kegyességű Kegyelmes Patrónus Uram!

Bécs, 1797. november 8.
 (Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
 P623. I. köt. 9. sz. 31.)

4.

alázatos és leg kisebb
 szolgálja
 N. Berken János m. k.

Kegyelmes Uram Exzellenztzának
 és maradok

A' mellýért meg üjítván alázatos instantiamat, magamat, hatar nem ismét kegyes jó szívében és indulatnyába ismét ajánlom s mely alázatos tisztelel holtomig vagyok és maradok.

Jobban mutathatom magamat emberséges emberek között, s jobban fognak hozzám még utoljára engemet egy tsinos öltözet ruhára valóval fel segíteni, mert így enél fogva sággal könyörögök, és instálom,¹⁰ Kegyelmes Uram Exzellenztzád, hogy méltóztassék én-is a külsörtől a belsöre, magam felől jobb reménységet tsehessek, egész alázatos-a világ tsak a külsöre néz, és sokszor jól-is okoskodik a külsörtől a belsöre; és így hogy

Exzellenztzád-
 alázattal foglalkozni és se-
 menten lén, a Vi-
 munkát el-szapo-
 ment ki telhennék.
 mind szabot
 külből-
 tudom hogy
 ki, Kegyelmes
 Gratiájára.

szolgálja
 Metizó m. k.

¹² Latin mondás: Köröt és almát ad az, aki nem tud mással megvendégszolgálni.
¹³ anyagi segítség, támogatás

Másodsor azt is alázatosan terjesztem Excellenciád eleiben, hogy én 14 Táblákra Transparens Calligraphiát metreztem /:a mit ezen jelen lévő Exemplar, de a mi csak egy részecskeje, meg bizonyít:/, az tökéletes elegans írást tanulókra nézve, de mint hogy mostan az környüállások igen mostohák, kívált a szép Mesterességek nézve, nem nyomtatathatók belőle, az tehetségesem miatt: arra nézve egész alázatosan folyamodom, Kegyelmes Uram, Excellenciádnak Nagy Lelkéhez, hogy méltóztassék énnékem valami Subsidiumot¹³ kegyessen megoldani, hogy valami quantum exemplart nyomtatathatók ezen táblákkal, és így, hogy mind a Világnak, mind pedig szé- gény kis családjainak /:a mely feleségből és három kis gyermekekéből áll:/ használ-

Kegyelmes Gróf! /:Dar pira, dar poma, qui non habet alia dona¹²:/
 Tudván, hogy Excellenciád nagy kedvelője az Tudományok' és szép Mesterességeknek: azon okból bátorítom alázatosan által adni ezen Calligraphicum Productumot, mel- tözassék úgy venni, mint mely tisztelőtemnek jelt; reményem hogy ezen kis munkát- skat a kezi-írások között, a ritkaságok között lehet számlálni.

Nagy Méltóságú Gróf
 leg mélyebb tisztelőre méltó
 Kegyelmes Uram!

Bécs, 1810. november 5.
 (Budapesti Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
 P623. I. köt. 9. sz. 31.)

5.

haladatos alázatos és tisztelő Szolgája
 Berken János m. k.

Bétsben 8-dik Novemb 797

Kegyelmes Patronus Uramnak
 Nagy Méltóságú Gróf, nekem ritka kegyességű
 Gratiajában tovább-is alázatosan ajánlván, allandóul vagyok és maradok holtomig tozni. Kegyelmes Válaszát Keresztűr Urhoz alázatosan ki-kérve, magamat Kegyes leg alább fel-esztendőig protegalni, addig talán ezek a mostoha idők meg fognak vál- Uram, Excellenciád Nagy Lelkéhez, hogy ha lehetőségek még engemet Szentéremmel de bizodalommal alázatosan folyamodom még egyszer, Kegyelmes

egész alázatos tisztelő szolgálja
Berken
Ing. és Calcograph. m. k.

Betsben 5-dik November 1810.

hártnék, és rajtok segíthetnék, ezen rendkívül való drágaságban, a midőn igen sanyaruan élünk.
 Kegyes resolucióját¹⁴ elvárva, magamat kegyes Protectiójában egész alázatossággal ajánlom, s vagyok és maradok
 Nagy Meltóságu Gróf Kegyelmes Uram
 Excellenciádna

Irodalomjegyzék

- ANTAL Alexandra: *A Hadi és Mats Nevezetes Történetek szerepe az irodalmi nyitvánosság alakulásában*. In: *Magyar Könyvszemle*, 128(2012), 1, 21–39.
- ANTAL Alexandra: *Kerekes Sámuel levelei Miller Jakab Ferdinándhoz* In: *Széphalom* 23., A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve (2013), 229–232.
- ANTAL Alexandra: *A bécsi Magyar Hirmondó* (1789–1803) szerkesztői hálózata. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 118(2014), 1, 99–117.
- KÖKAY György: *A bécsi Magyar Hirmondó* (1789–1803). In: *OSZK Évkönyv* 1957, Budapest, 164–192.
- KÖKAY György: *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Szerk. KÖKAY György. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- Görög Demeter ts. k. udvari főnevelő, aranykulcsos és udvari tanácsos hazánkfijának, sz. István apost. magyar királyi rendje közép keresztes vitézének, több külföldi- és a magyar tudós társaság tisztelendő tagjának életleírása, és a magyar irodalmi szerzett érdemei. Kiadta MÁRTON József Professor. Bétsben. Nemes Haykul Antal betőivel. 1834.
- MOLNÁR József: *Görög Demeter (1760–1833)*. In: *Hajdu-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*. 30. sz., Szerk. DANKÓ Imre, Debrecen, 1975.
- NAGY Júlia: *Görög Demeter, Kerekes Sámuel és Márton József, a XVIII. századi magyar térképészet kiemelkedő művelei*. In: *Földrajzi Értesítő*, 26(1977), 2, 209–236.
- NAGY Júlia: *A „Magyar Atlasz”*. In: *Földrajzi Értesítő*, 26(1977), 3–4, 403–438.
- SÜTÖ József: *Századok Lelke: Irodalmi és helytörténeti tanulmányok*. Kiskunhalas, 1995. (Halasi Téka 16.)

ANTAL
2012

ANTAL

2013

ANTAL

2014

KÖKAY

1958

KÖKAY

1979

MÁRTON

1834

MOLNÁR

1975

NAGY

1977a

NAGY

1977b

SÜTÖ

1995